

BALÁZS GÉZA

A MAGYAR NYELVŐR TÖRTÉNETE (4.) 1946–2022

Kivonat

A Magyar Nyelvőr történetét bemutató sorozatunk (Balázs 2022a, 2022b, 2022c) negyedik része a II. világháború után újraindult folyóirat három korszakát (Beke-, Lőrincze-, Keszler-korszak) mutatja be, valamint kitekint a jelenre, a 150. évre (2022). Beke Ödönnek köszönhető a lap megmentése, Lőrincze Lajosnak a második fénykora. A rendszerváltozás után, a Keszler-korszakban a lap erőteljesebben koncentrált a tudományosságra, így a magyar nyelvi kultúrában játszott vezető szerepe visszaszorult.

Kulcsszavak: Magyar Nyelvőr, Beke Ödön, Lőrincze Lajos, Keszler Borbála, szovjetizálás, nyelvművelés

A Nyelvőr újjászervezése: az átmenet, a Beke Ödön-korszak (1946–1953)

Az 1872-ben alapított Magyar Nyelvőrt 1906-ban magára hagyta az MTA, támogatását az 1905-ben alapított Magyar Nyelvre, majd pedig a saját, Magyarosan című, 1932–1949 között megjelenő nyelvvédő folyóiratára helyezve. A Magyar Nyelvőrt a két világháború között csak szerkesztőjének, Balassa Józsefnek a laphoz való hűsége, hősieles áldozatvállalása tartotta fenn. A Magyar Nyelvőr a második világháborúban, 1941–1945 között – papírhiányra hivatkozva – nem jelent meg, és okkal lehetett arra gondolni, hogy a lap története ezzel véget ért. De nem így történt. „A folyóiratot mindenestre Beke Ödön és más régibb munkatársak lelkes és áldozatos fáradozása s nem utolsósorban társadalmunk növekvő felelősségvállalása együttesen segítette az újjászületésében” (Tompá 1976: 217). A kihagyott éveket a világháború után így értékelték: „a fasizmus utolsó éveiben elnémított Nyelvőr” (1951: 1). Az 1946-ban újraindult Magyar Nyelvőr tudatosan vállalta az elődök munkájának folytatását. A fejlécen rögtön ez szerepelt: Szarvas Gábor, Simonyi Zsigmond és Balassa József folyóirata. Az Országos Néptanulmányi Egyesület lapja. Szerkesztőbizottság: Beke Ödön, Fokos Dávid, Gombos László, Rubinyi Mózes. Felelős szerkesztő: Beke Ödön.

Beke Ödön

Angyal Endre háromrészes tanulmányban (Nyolcvan esztendő a magyar nyelvművelés szolgálatában) foglalja össze a lap történetét. Ebben így jellemzi a szerkesztők szoros kapcsolatát (1952: 175–6.): „A két szerkesztő-utód, Balassa József és Beke Ödön, szintén Simonyi neveltjei és dolgozótársai voltak. [...] Beke munkásságának középpontjában a gondos nyelvtörténeti és néprajzi felkészültséggel végzett szófejtések, valamint a finnugor tanulmányok állanak: újabban pedig egyre többet foglalkozik költőink, elsősorban Arany János nyelvével. Beke első írása 1905-ben

jelenik meg a Nyelvőrben: ismertetés Kertész Manónak A zalavidéki nyelvjárás c. tanulmányáról.”

Beke Ödön (1900-ig Berger Ödön) 1883. május 20-án született Komáromban, és 1964. április 10-én halt meg Budapesten. Nyelvész, finnugrista, egyetemi tanár. Középiskolai tanulmányait szülővárosában, majd a pápai református gimnáziumban végezte. A budapesti tudományegyetemen magyar–latin szakos tanári képesítést szerzett, ugyanott doktorált, ezután Nagyszébenben és Budapesten tanított. A Tanácsköztársaság idején finnugor nyelvtudományt adott elő a budapesti egyetemen, 1920-ban elbocsátották. 1923-ig Bécsben élt, majd a budapesti izraelita gimnáziumban tanított. 1948-ban magántanár, majd 1953–1962 között a finnugor tanszék egyetemi tanára a budapesti egyetemen. Kezdetben nyelvjárás kutatással foglalkozott, majd mari (cseremisiz) nyelvi és népköltészeti gyűjtést végzett a kenyérmezei hadifogolytábor mari lakói körében. Fő kutatási területe lett a mari nyelv és folklór, mellette foglalkozott az udmurt, a lapp, a csuvas népköltéssel, valamint etimológiával, nyelvveléssel. A Magyar Nyelvőrnek állandó szerzője volt, kiemelkedő szerepe van a lap 1946-os újraindításában. A lapot 1953-ig szerkesztette. 1946-ban lett az MTA tagja, 1960-ban Kossuth-díjat kapott.

Folyamatos átmenet

A Nyelvőr történetében az 1946–1953 közötti időszak a folyamatos átmenet: a lapszámokban megjelenik a fordulat éve, a szovjet minták követése, Marr és később Sztálin nyelvtudományi nézeteinek követése, Rákosi Mátyás köszöntése, Sztálin búcsúztatása. 1950 és 1953 között pedig átalakul a magyar nyelvtudomány szerkezete, s ebben a Magyar Nyelvőr is hánykolódik, míg végül 1953-ban az MTA „államosítja”, és 1954-től új szerkesztő lép be: Lőrincze Lajos. Az átmeneti időszakban a lap szerkesztésében szinte csak Beke Ödön személye állandó (a két legszorosabb munkatárs Prohászka János és Rubinyi Mózes). Folyamatosan módosul a szerkesztőbizottság, a tulajdonos, a kiadó, a nyomda.

	Felelős szerkesztő	Tulajdonos	Kiadó, nyomda
1946.	Beke Ödön, Fokos Dávid, Gombos László, Rubinyi Mózes	Országos Néptanulmányi Egyesület	Szikra Könyvkiadó, Szikra Irodalmi és Lapkiadó Vállalat
1947–1948.	Beke Ödön, Prohászka János, Rubinyi Mózes		
1949.	Beke Ödön, Fónagy Iván, Prohászka János, Rubinyi Mózes, Telegdi Zsigmond		Tudományos Folyóiratkiadó Nemzeti Vállalat

	Felelős szerkesztő	Tulajdonos	Kiadó, nyomda
1950. 1., 2–3. szám	(1) Beke Ödön, Fónagy Iván, Prohászka János, Rubinyi Mózes, Telegdi Zsigmond (2–3) Beke Ödön, Fónagy Iván, Horváth Károly, Prohászka János, Rubinyi Mózes, Telegdi Zsigmond		Egyetemi Nyomda
1950. 4. szám	ua.		Közoktatásügyi Kiadóvállalat, Egyetemi Nyomda
1950. 5. szám	Beke Ödön, Fónagy Iván, Rácz Endre, Prohászka János, Rubinyi Mózes, Telegdi Zsigmond	Magyar Nyelvtudományi Társaság	
1951.	Beke Ödön, Fábán Pál, Lőrincze Lajos, Prohászka János, Rubinyi Mózes		
1952.	Beke Ödön, Fábán Pál, Károly Sándor, Lőrincze Lajos, Prohászka János, Rácz Endre, Rubinyi Mózes		Tankönyvkiadó Vállalat, Révai- nyomda, Akadémiai Nyomda (terjesztés: Posta Központi Hírlap Iroda)
1953.	Bárczi Géza, Beke Ödön, Bóka László, Fábán Pál, Illyés Gyula, Kodály Zoltán, Lőrincze Lajos, Tompa József Techn. szerk.: Prohászka János		Akadémiai Kiadó, Akadémiai Nyomda

Az 1946 utáni Nyelvőrben jól megfértek egymás mellett a korábbi és az új szerzők, a hagyományos nyelvészeti témák, de megkezdődött a fokozatos átalakulás, a szovjet típusú (kommunista) berendezkedésnek való megfelelés. Az egyik jelentős átalakulás, megújulás 1950-ben történt. Olvasóinkhoz címmel írt közleményt a szerkesztői-zottság (1950: 65–6):

„A Magyar Nyelvőr új formában, új tartalommal, új célkitűzéssel lép az olvasóközönség elé. A megújult Magyar Tudományos Akadémia a tervszerű munkát bevezette a tudomány területén is, s ezzel lehetővé és szükségessé tette folyóirataink jellegének pontosabb meghatározását, szakterületük élesebb elhatárolását. A múltban tudományos folyóirataink – közöttük nyelvészeti folyóirataink is – híven tükrözték a tőkés

rendszer anarchiáját. A folyóiratok szakterülete nem egyszer egymásba folyt; azonos szakterületen több folyóirat működött, ugyanakkor egyes tudományágak szaksajtó nélkül maradtak. Nem a tudomány szükségletei, hanem egyes társulatok, tudóscsoportok személyi szempontjai és az igen szűk anyagi keretek szabták meg a folyóiratok irányát, tartalmát, terjedelmét. A Magyar Nyelvőr a Horthy-korszak idején a minden más nyelvtudományi folyóirathoz képest kirekesztett, üldözött nyelvészek menedékkévé változott. Más folyóiratoknál is nagyobb anyagi nehézségei miatt alkalmazkodnia kellett támogatóinak igényeihez is. Ezek a körülmények eltérítették eredeti útjáról, melyen még a múlt század folyamán elindult. [...] Az a feladat, melyet a Magyar Nyelvőr vállalt, nemcsak szép, hanem nehéz is. A Magyar Nyelvőr ezt a feladatot nem tudja saját erejéből teljesíteni; nem tudja teljesíteni, amíg viszonya az olvasóihoz egyoldalú marad, vagyis amíg az olvasók csupán a folyóirat olvasói maradnak. A Magyar Nyelvőr felkéri olvasóit, hogy munkája eredményességének érdekében, tevékenyen vegyenek részt a lap szerkesztésében. A Magyar Nyelvőr olyan kérdésekkel foglalkozik, melyek sokakat, gyakran csaknem mindenkit, érintenek; joggal várjuk tehát, hogy ezekhez a kérdésekhez olvasóink hozzászólnának és maguk vessék fel azokat a további kérdéseket, melyeknek megoldását szükségesnek érzik. Az új Magyar Nyelvőrben ne a szerkesztőségi üzeneteket tekintsék saját rovatuknak, hanem érezzék magukénak az egész folyóiratot. Fejlesszék, építsék, irányítsák bírálatukkal, munkájukkal. Együttes erővel dolgozzunk azon, hogy a magyar nyelv »a haladás és a harc eszköze«, a munkásszótly és a vele szövetséges dolgozó parasztság és haladó értelmiség harcának eszköze, a magyar nép haladásának, felemelkedésének eszköze legyen.”

A szovjet minták követése

A szovjetizálásra, a szovjet minták elvárt és túlbuzgóságából fakadó követésére számos példát idézhetünk a korabeli Nyelvőrből. Deme László így számol be a magyar nyelvtudósok első kongresszusáról:

„A Kongresszus záróünnepélye – s egyben, az ötéves terv megindításának formai aktusa – december 21-én, Sztálin generalisszimusz 70. születésnapján volt. Ez az egybeesés nem véletlen, hanem szimbólum: mutatja azt az utat, amelyre a magyar nyelvtudomány is lép első ötéves tervével; példáiként állítja minden tudós elé azt az embert, aki a népet szolgáló tudományosság megteremtésére, a dialektikus módszer és a materialista szemlélet alkalmazására elméletben és gyakorlatban a leginkább követendő példát mutatta; s aki ugyanakkor mai szabad kutató lehetőségeink megteremtésében is döntő szerepeit játszott. A kongresszus – szakmai és ideológiai eredményei mellett – komoly tapasztalatszere-mozgalom volt: az első lépés a kapitalista jellegű versengés felszámolására és arra, hogy annak helyét a szocialista együttműködés szelleme váltsa fel” (1950: 158).

1951-ben a 75. évfolyamába lépő lap szerkesztősége a címlapon „forró szeretettel üdvözli a Magyar Dolgozók Pártjának második kongresszusát”, a szövegben megfogalmazódik a Magyar Nyelvőr hálája is.

A szovjetizáló tudományos propaganda egyre erőteljesebbé válik: már 1946-ban bemutatják Marr nézeteit, majd viszonylag gyorsan visszavonják azokat. 1948-as

könyvhirdetések a lapban: Marx: A tőke; Rákosi Máttyás: A fordulat éve; Idegen szavak marxista magyarázatokkal (szerk.: Sándor Kálmán). Egyre több szovjet nyelvész, professzor tanulmánya jelenik meg (pl. 1949-ben Avanyeszovtól: A szovjet nyelvészek elsajátították a marxista-leninista elméletet). 1950-ben: Rubinyi Mózes ismertetései: Sztálin magyar nyelven, I.; Sztálin: Marxizmus és nyelvtudomány, I.; Sztálin: A nyelvtudomány néhány kérdéséhez; Sztálin elvtárs levelei a nyelvtudomány kérdéseire; Tamás Lajos írása: A „fordulat éve” a nyelvtudományban. 1952-ben címlapon: A Magyar Nyelvőr közölte Rákosi Máttyást születése hatvanadik évfordulóján. 1953-ban fényképével és Erdődi József méltatásával búcsúzik a lap Sztálintól: „A világ dolgozói megrendült lélekkel hallották a szomorú gyász hírt: eltávozott az élők sorából Ioszf Visszarionovics Sztálin. Mindnyájan éreztük, hogy a békeszerető, munkálkodó, életet szépítő emberiséget szörnyű csapás sújtotta, mert az, ki vezérként és pajzsként állt előttünk, aki páncélfalat emelt körénk alkotásaink védelmére, nincs már többé közöttünk” (1953: 1).

A sokszínű lap

Az átmenet időszakában folyamatosak voltak a nyelvtudomány és a korábbi Nyelvőr hagyományaihoz illeszkedő tanulmányok: Móricz Virág (1949) Móricz Zsigmondról ír – de Móricz műveinek stílusa szinte minden évfolyamban szerepel; általában gyakori téma a népnyelv és az irodalom; Tikos Béla (1951) a hortobágyi növénynevekről, Benkő Loránd (1951) a bukovinai székelylevelekről, O. Nagy Gábor (1952) a boszorkányhítről, Beck Salamon (1952) a jogi műnyelvről, Solymos Ede (1952) a velencei-tavi halászok nyelvéről ír. Csak az 1951-es évfolyamban: Bóka László Vörösmartyról, Földessy Gyula Csokonairól, Angyal Endre a Szigeti veszedelemről, Dénes Szilárd Kossuthról, Herczeg Gyula Krúdyról jelentet meg tanulmányt, s ugyanakkor Goda Géza a Jókai szó- és szólástárról ír (amely csak a rendszerváltozás után válik valósággá). Modern témaként jelenik meg Kilián Zoltán (1947) írása a rádiózás műszavairól, úgymint: hangjáték, rádiószínpad, hanglemez, hangház (stúdió), hangosképes rádió (televízió), összevágás, lehallgatás, hanghíradó.

Föltűnő, hogy az újraindult Magyar Nyelvőrben ismét nagyobb számban bukkannak fel néprajzkutatók: Dégh Linda: Népzene és ponyva (1946) című írása, illetve a következő szerzők: Balassa Iván, Katona Imre (1947), Dömötör Sándor (1948), Gunda Béla (1949), Luby Margit (1949), Marót Károly (1949), Bálint Sándor (1953), valamint egy apró megjegyzés erejéig (Szűzanyameztelen) jelentkezik egy kurta levéllel (már Bloomingtonból) Sebeok A. Tamás, a későbbi világhírű szemiotikus. Péter László (1948) az Ortutay Gyula egyéniségkutató folklorista iskola nyomán népi beszédkutatást kezdeményez, majd a népdalok prozódiaja kapcsán hosszú vitába keveredik a fiatal és már akkor vitára kész Lőrincze Lajossal. Dankó Imre (1952) Túrkeve, az első szocialista termelőszövetkezeti város kapcsán a termelőszövetkezetek nyelvéről ír.

A szorosabban a nyelvműveléshez, és a Magyar Nyelvőr profiljához sorolható írások: Fábrián Pál programadó írása (Tervszerű nyelvművelést, 1950), Fónagy Iván

és Soltész Katalin kétrészes írása (A mozgalmi zsargonról, 1952). A helyesírás-szabályozást készíti elő néhány fontos írás Deme Lászlótól (Amíg a cs-ből c lett, 1950), Lőrincze Lajostól (Helyesírási reformunk és az ly kérdése, 1950), Takács Eteltől (A helyesírástanítás kérdéseire, 1950), Szemere Gyulától (A helyesírás tanítása, 1951). A túlkapasok kapcsán pedig itt bukkan fel Pais Dezső később sokszor idézett gondolata: „A nyelvet a »nyelvvédők« ellen is védeni kell!” (1951: 135). Fábíán Pál (1984: 100) később a nyelvművelési összefoglalójában így tekintett erre a korszakra: a Magyarosan 1949. évi megszűnése után „a nyelvművelés fórum nélkül maradt, hiszen a Magyar Nyelvőrnek sem volt akkor még célja a nyelvművelés elvszerű irányítása” – bár azt nem állíthatjuk, hogy elzárkózott volna a nyelvműveléstől.

A lap struktúrája

A lapszámok struktúrája követi a több évtizede, Szarvas Gábor által kialakított rendszert, de már megjelennek a későbbi szigorúbb rovatbeosztások előzményei is. 1949-től Levélszekrény, Kérdés – felelet címmel újul meg a Nyelvőr hagyományaihoz kapcsolódó levelezőrovat. Magyarázatok (1952) összefoglaló címmel kisebb írások kapnak helyet. Az 1950. évi „új programnak megfelelően” Ki hallotta, ki olvasta? címmel indítottak rovatot a nagyközönség számára.

A Nyelvőr méltón ápolta saját hagyományait: az évfordulókon megemlékezik Szarvas Gáborról, sőt Dénes Szilárd (1952) Szarvas feleségéről is. Bárczi Géza, Prohászka János (1952) százéves születésnapja kapcsán Simonyi Zsigmondról, Balassa Józseftről Angyal Endre háromrészes írásában összefoglalja nyolcvan év főbb eredményeit (Nyolcvan esztendő a magyar nyelv szolgálatában, 1952).

Az 1946–1953 közötti időszakban szerepet kaptak a Nyelvőrben az idős nyelvművelők: Dénes Szilárd, Kallós Endre, Pohászka János, Révay József, Rubinyi Mózes, Zsoldos Jenő, de folyamatosan jelentkezett az új nyelvészgeneráció, amely meghatározta a következő évtizedek magyar nyelvtudományát: Benkő Loránd, Deme László, Fábíán Pál, Kálmán Béla, Soltész Katalin, majd Imre Samu, Kovalovszky Miklós, O. Nagy Gábor, Rácz Endre, Tompa József, még később pedig: Károly Sándor, Ferenczy Géza, Ruzsiczky Éva, Szathmári István, Grétsy László, Éder Zoltán, Wacha Imre, Hexendorf Edit, Szepesy Gyula. A korszak legtekintélyesebb nyelvművelőjévé Lőrincze Lajos vált, aki előbb elméleti és vitáirásaival jelentkezett, majd 1954-től átvette a Nyelvőr szerkesztését. 1950. október 22-én közölte a Szabad Nép Lőrincze Lajos Nyelvünk tisztasága és a nyelvtudomány felelőssége című írását. 1951. december 12-én az akadémiai „nagyhéten” Kodály Zoltán megnyitója után Lőrincze Lajos tartott bevezetőt. Itt felszólalt többek között: Bárczi Géza, Mészöly Gedeon, illetve a fiatalabb kutatók: Angyal Endre, Deme László, Fábíán Pál, Kovalovszky Miklós, Németh G. Béla, Soltész Katalin.

Az átmenet vége

A Nyelvőr 1953. évfolyamában közli a II. országos magyar nyelvészkongresszus határozatait. A 8., nyelvművelésről szóló pontban összegzik a határozatokat, amelyek

1954-től a Nyelvőr számára új korszakot jelentenek: a Magyar Nyelvőr (államosítással) csaknem 50 év után ismét az MTA lapja lesz, és új felelős szerkesztőt kap Lőrincze Lajos személyében:

„Fokozottabb figyelmet kell fordítanunk a nyelvművelés kérdéseire. E téren jelentős kezdeményezésnek tartjuk az Akadémia Nyelvművelő Bizottságának megalakítását, valamint a Magyar Tudományos Akadémia 1951. decemberében rendezett nyelvművelő-ankétját. Kívánatosnak tartjuk a mai magyar nyelvművelés elvi és gyakorlati szempontjainak további megvitatását, olyan művek kiadását, amelyek útbaigazítást nyújtanak a művelt magyar beszéd, a helyes fogalmazás és a helyes ejtés időszerű kérdéseiben. Szükség lenne arra is, hogy a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvművelő Bizottságának folyóirata legyen” (1953: 267).

Kniezsa István találón jellemzi a Nyelvőr Beke-korszakát:

„Az a néhány esztendő (1946–1953), amikor szerkesztő volt, a Nyelvőr újjászülésétének és felvirágzásának a korszaka, és kitűnően tanúsítja, hogy Beke Ödön nemcsak kiváló tudós, élvezetes cikkek és tanulmányok szerzője, a magyar és a finnugor nyelvtudomány elsörendű bűvára és nem utolsósorban, a magyar népnyelv roppant gazdag kincsestárának tökéletes ismerője és birtokosa, hanem rendkívül tevékeny és fáradhatatlan szerkesztő is, aki a folyóirat érdekében – szerkesztői apparátus nélkül, egyedül – a kutatók egész taborát mozgósította a folyóirat köré” (1963: 161).

Harmadszor történt meg tehát a Nyelvőr életében, hogy egyetlen ember (korábban Simonyi Zsigmond és Balassa József) energiát, anyagi befektetést nem kímélve, sikert, elismerést nem remélve, maga köré munkatársakat, segítőköt, támogatókat gyűjtve igyekezett megmenteni a lapot. És mindhárom esetben sikerült.

A Nyelvőr második fénykora Lőrincze Lajos szerkesztésében (1954–1993)

A Magyar Nyelvőr 1946 és 1953 közötti újjászülése megalapozta a rákövetkező évek sikeres működését. Beke Ödön és köre, a korábbi „dolgozótársak” mellett folyamatosan bevonta a világháború után jelentkező nyelvésznemzedék tagjait, és közösen kialakították a Nyelvőrnek a következő, több évtizedes, gyakorlatilag napjainkig tartó arculatát, irányvonalát. 1952-ben már így nézett ki a rovatrendszer: Nyelvművelés, Nyelv és iskola, Könyvekről, Magyarázatok, Ki hallotta, ki olvasta?, A Nyelvőr postája. 1953-ban ezekkel bővült: Nyelvünk történetéhez, Íróink nyelve, Népek és nyelvek, Nyelv és munka, Nyelvjárásaink, Nyelv és iskola. 1954-től immár Lőrincze Lajos szerkesztésében így folytatódott: Nyelvművelés, Íróink nyelve, A nyelvtudomány műhelyéből, Szó- és szólásmagyarázatok, Nyelvjárásaink, Szemle, A Nyelvőr postája, A Nyelvőr hírei. A „postarovatban” 1954-ben előbb még a nyelvművelő csoporthoz érkezett levelekre való válaszok szerepeltek, ám ez hamarosan így módosult: Az MTA Nyelvtudományi Intézete nyelvművelő csoportjának levelesládájából. Bár a Nyelvőr éves tartalomjegyzékét már Szarvas Gábor bevezette, és nem telt el év, hogy ne készült volna el a fontos bibliográfiai összeállítás, 1954-től

ez a következő egységes formában szerepelt: Tartalomjegyzék, szó- és tárgymutató (1954-től Prohászka János, 1967-től Ruzsiczky Éva, 1969-től Szűts László, 1974-től P. Balázs János, 1990-től Balázs Géza összeállításában). A Mutatók szerkesztése és kiadása a következő, Keszler-korszakban, 2012-ben (ismeretlen okból) megszűnt, a 2013–2017 közötti mutatók elkészültek, de kéziratban maradtak; azóta nem készültek újabbak. Okként betudható, hogy időközben a Nyelvőr teljes anyaga a világhálón elérhetővé és kereshetővé vált, de az is tény, hogy a nyelvészeti szempontból strukturált összeállítás többet mutat, mint az internetes keresés.

A nyelvtudomány átfogó, tekintélyes folyóirata

Lőrincze Lajos felelős szerkesztői tevékenysége (1954–1993) a Magyar Nyelvőrt visszaemelte legendás korszakainak szintjére, s így a magyar nyelvtudomány átfogó, tekintélyes folyóiratává tette. Ennek titka Lőrincze Lajos alapos tényismerete mellett rendkívüli kapcsolatteremtő és szervezőképessége. Már 1954-ben jó érzékel felkérte technikai szerkesztőnek a később a modern magyar nyelvtudomány egyik vezető egyéniségévé váló Szépe Györgyöt, aki ugyan csak két évig töltötte be ezt a pozíciót, de mindvégig (haláláig) „teljes”, „egész” nyelvtudományban gondolkodott, nem idegenkedett a pedagógiától, a nyelvműveléstől, az ismeretterjesztéstől. Lőrincze 1956-ban Szende Aladárt kérte fel segédszerkesztőnek, aki mindvégig (1977-től mint szerkesztő) leghűségesebb munkatársa volt. A Magyar Nyelvőr szerkesztőbizottságában zajló változások azt mutatják, hogy Lőrincze Lajos a magyar kultúra jeles képviselői (Illyés Gyula, Kodály Zoltán) mellett a nyelvtudomány széles köreiből kért fel személyeket. Lőrincze Lajos elméleti megalapozottsággal, gyakorlati tapasztalattal, jó vezetői és rokonszenves előadói mentalitással széles körből gyűjtött szakembereket, szerzőket a lap mellé.

1953, a fordulat éve

A lap történetében az 1953-as év fordulatot jelent. A lapot ekkor „visszaveszi”, valójában államosítja a Magyar Tudományos Akadémia. Emlékezetes, hogy az MTA 1905-ben magára hagyta a lapot. Az ezután következő csaknem fél évszázadban a lap magán- és egyesületi kézben volt, 1953-ban utoljára a Magyar Nyelvtudományi Társaság kezében. Az akkori időben azonban nem jelentett problémát az MTA számára a lap átvétele. A Magyar Nyelvőr 1953-tól az MTA Nyelvművelő Bizottság folyóirata lett (Lőrincze 1960: 31). Fábíán (1984: 102) ezekkel a szavakkal rögzíti a váltást: „1953-tól a Magyar Nyelvőr is teljesen a nyelvművelés rendelkezésére áll: ettől az évtől a Nyelvőr ismét akadémiai folyóirat, a Nyelvművelő Bizottság organuma lett. Szerkesztésével Lőrincze Lajost bízták meg.”

Lőrincze nem titkolja első, nem mindenben pozitív szerkesztői tapasztalatait:

„Magunk is látjuk, hogy nem mindig találjuk meg olvasóközönségünkkel a kapcsolatokat. Nyelvművelő rovatunk gyakran szegényes, hiányoznak elsősorban az elméleti

jellegű cikkek. Más baj, hogy szerzőink még mindig nem mernek elég közérthetően, világosan írni, s a bonyolult fejtegetéseket unalommal teszi félre az olvasó. Még pedagógus olvasóinknak is van ilyen – jogos – kifogásuk. Ötletszerű és igen szerény »Nyelv és iskola« rovatunk, sokkal szorosabb kapcsolatot kell kiépítenünk a pedagógusokkal, s közülük kell cikkíróinkat is szervezni. [...] [F]olyóiratunk legolvasottabb része az újabb években a »A Nyelvőr postája« rovat, melyben egyes konkrét nyelv-helyességi, helyesírási kérdéseket fejtünk ki 8–10 sorban. Egy ilyen jellegű cikket tartalmazó folyóirat – azt hiszem – több tízezres olvasótábort is tudna maga köré gyűjteni, s erre szükség is volna, másként nem tud kitörni a nyelvművelés mai, még mindig szűk kereteiből...» (Lőrincze 1960: 36).

Éppen egy ilyen lapra tett javaslatot a pécsi nyelvművelő konferencia (1959), amelyen P. Balázs János körvonalazta is a lap lehetséges irányvonalát – az azóta is megjelenő Élet és Tudományhoz hasonlítva, viszont: az „elvi és elméleti kérdések tárgyalása maradjon meg továbbra is a Magyar Nyelv és a Magyar Nyelvőr számára” (P. Balázs 1960: 59). Egy lehetséges új, nyelvművelő lap alapításának terve (a nyelvművelő osztály megerősítése után közvetlenül) bekerült a konferencia határozatai közé. A negyedévente megjelenő Magyar Nyelvőr jellegénél fogva „nem lehet fürgé folyóirat”, szükséges „nagyobb hatósugarú lap”, véli Fábíán Pál (1984: 110) is. A pécsi nyelvművelő konferencia elképzelését másokkal összefogva ugyancsak Lőrincze Lajos hozta tető alá 1979-ben, amikor megindították az Édes Anyanyelvünket. A Nyelvőr Lőrincze-korszakában tehát létrejött a magyar nyelvművelés többpólusúvá válása: az igényes, tudományos, sokszínű Magyar Nyelvőr mellett létrejött a nagyközönséghez szóló Édes Anyanyelvünk. Balázs (1994) áttekinti az Édes Anyanyelvünknek ezt az időszakát.

A második virágkor

Tompa József (1976) nem túloz, amikor a folyóirat „második virágkorának” nevezi Lőrincze Lajos korszakát. A két világháború között visszaszorult, szüneteltetett (majdnem megszűnt) folyóiratot szinte a semmiből hozta vissza Beke Ödön és munkatársi gárdája. 1954-től – immár Lőrincze szerkesztésében – „szerencsésen váltogatták egymást az elvibb, az anyagfeltáró és a túlnyomóan gyakorlati tanácsokat adó kisebb-nagyobb közlemények: idősebb és ifjabb, fővárosi és távolabb működő szerzők művei. Különösen jól mutatták az olvasókkal-levelezőkkel való kapcsolat elevenségét és gyümölcsöző voltát a beérkező kérdésekre adott válaszok. (Zömük a Nyelvtudományi Intézet közönségszolgálatának levelezéséből került ki, s jelentékeny részben Ferenczy Géza, utóbb pedig R. Lovas Gizella gondos aprómunkáját igazolta.) [...] A szerzői tábor pedig Lőrincze szerkesztősége óta csak tovább fiatalodott: ha a Nyelvőr régi, hűséges dolgozótársai s a hajdan egyebütt indulók közül mind több kiváló fegyverbarátunk halálát el kellett is szenvednünk, s a folyóirat életrevalóságát mindig számos új név jelentkezése igazolta egész máig – még a szerkesztőbizottság tagjainak sorában is”, írja az a Tompa József (1976: 220–1), akit a háború után még éppen a Nyelvőr egyik szerzője kritizált azzal, hogy nem eléggé felkészült marxizmus-

ból. A Lőrincze-korszak első felére vonatkozó jellemzése azonban az egész korszakra kiterjeszhető. Szinte nincs olyan jelentős, korabeli magyar nyelvész, aki ne publikált volna a Magyar Nyelvőrben, vagy írása, gondolatai ne szerepeltek volna legalább a Szemle rovatban. Ekkor vált a Magyar Nyelvőr a magyar nyelvudomány legnagyobb példányszámú, legismertebb folyóiratává. A tulajdonos és a kiadó nem változott, viszont gyakran frissült a szerkesztőbizottság:

	Szerkesztőbizottság	Tulajdonos	Kiadó, nyomda
1954.	Bárczi Géza, Beke Ödön, Bóka László, Fábíán Pál, Illyés Gyula, Kodály Zoltán, Lőrincze Lajos, Tompa József Technikai szerkesztő: Szépe György	MTA Nyelvművelő Főbizottság	Akadémiai Nyomda
1955.	Bárczi Géza, Bóka László, Fábíán Pál, Illyés Gyula, Kodály Zoltán, Lőrincze Lajos, Tompa József Technikai szerkesztő: Szépe György		
1956.	Segédszerkesztő: Szende Aladár		
1957.		MTA Nyelvművelő Bizottság	
1960.	Bárczi Géza, Beke Ödön, Bóka László, Fábíán Pál, Illyés Gyula, Kodály Zoltán, O. Nagy Gábor, Rácz Endre, Tompa József		
1963.		MTA Nyelvművelő Munkabizottság	
1965.	Bárczi Géza, Fábíán Pál, Grétsy László, Gulya János, Illyés Gyula, Kodály Zoltán, O. Nagy Gábor, Rácz Endre, Tompa József		
1968.	Bárczi Géza, Fábíán Pál, Grétsy László, Gulya János, Illyés Gyula, O. Nagy Gábor, Rácz Endre, Tompa József		
1971.	Bárczi Géza, Benkő László, Fábíán Pál, Grétsy László, Gulya János, Illyés Gyula, O. Nagy Gábor, Rácz Endre		

	Szerkesztőbizottság	Tulajdonos	Kiadó, nyomda
1972.	Bárczi Géza, Benkő László, Fábián Pál, Grétsy László, Gulya János, Illyés Gyula, Kovalovszky Miklós, O. Nagy Gábor, Rácz Endre	MTA Anyanyelvi Bizottság	
1974.	Bárczi Géza, Benkő László, Fábián Pál, Grétsy László, Gulya János, Illyés Gyula, Kovalovszky Miklós, Rácz Endre		
1976.	Benkő László, Fábián Pál, Grétsy László, Gulya János, Illyés Gyula, Kovalovszky Miklós, Rácz Endre		
1977.	Szerkesztő: Szende Aladár		
1981.	Bánréti Zoltán, Benkő László, Fábián Pál, Grétsy László, Illyés Gyula, Kemény Gábor, Kovalovszky Miklós, Rácz Endre		
1984.	Bánréti Zoltán, Benkő László, Fábián Pál, Grétsy László, Kemény Gábor, Kovalovszky Miklós, Rácz Endre		
1986.	Bánréti Zoltán, Fábián Pál, Grétsy László, Kemény Gábor, Kovalovszky Miklós, Rácz Endre		
1991.	Balázs Géza, Fábián Pál, Grétsy László, A. Jászó Anna, Kemény Gábor, Heltainé Nagy Erzsébet, Rácz Endre	MTA Magyar Nyelvi Bizottság	

Évfordulós értékelések

1955-ben az ötvenéves Magyar Nyelvről emlékezik meg Rubinyi Mózes, nem fedve a két lap közti ellenségeskedés egy-két kellemetlen epizódját: „Az ellenforradalom szomorú évei alatt így a MNy. élt, virágzott, fejlődött, de az idősebb testvér, a Nyelvőr, súlyos anyagi és káderbeli nélkülözésekkel küzdött” (1955: 130).

Különösen az ötvenes-hatvanas években még szokás volt az állami ünnepekhez való kapcsolódás. Példa erre az 1960. évfolyam vezércikke: Felszabadulásunk tizenötödik évfordulójára: „1945. április 4-e a magyar nyelvtudományban is egy

eredményekben gazdag korszak kiinduló pontja volt. Még alig ocsúdtunk fel a háború barbárságainak kábulatából, amikor – alig néhány hónappal a felszabadulás után – már újból olvashattuk kedves folyóiratunkat, a Magyar Nyelvőrt, amelynek megjelenését – munkatársainak haladó gondolkodása miatt – a Horthy-korszak művelődéspolitikája mind nehezebbé, végül teljesen lehetetlenné tette” (1960: 1).

A Nyelvőr 100. születésnapjára, a 96. évfolyam bevezetőjeként Lőrincze Lajos írt köszöntőt (Visszatekintés 1972: 1–2):

„Száz esztendővel ezelőtt, 1872. január 15-én jelent meg a Magyar Nyelvőr első füzetje. Egy évszázad számottevő idő egy nemzet történetében is, még inkább az egy tudományos folyóirat életében. Ünnepi érzésekkel tekintünk vissza e munkás, küzdelmekben gazdag száz évre, s idézzük azoknak emlékét, akik folyóiratunkat irányították, fenntartották, s magyar nyelvünk megismerésének, ápolásának, őrzésének jelentős tényezőjévé, erős várává tették.

Szarvas Gábor nevéhez fűződik a Nyelvőr legmozgalmasabb korszaka. [...] Folyóiratunk második negyedszázadát Simonyi Zsigmond neve fémjelzi. Ebben a szakaszban – a kor és társadalom szükségletének s a szerkesztő tudományos egyéniségének és emberi alkatának megfelelően megváltozott a Nyelvőr arculata. Kevesbedtek a polémiák, ritkultak a látványos csaták, de erősödött, elmélyült és szélesedett a tudományos vizsgálat, a nyelv törvényeinek, művészi oldalának, múltjának kutatása. [...] Hálás tisztelettel idézzük Balassa József emlékét is, aki 1920-ban vette át mesterének örökét, s őrizte hűségesen, amíg őrizhette. [...] Balassának a Nyelvőr megőrzése, a kevéssel való hűséges sáfarkodás volt tehát a legfőbb szerkesztői tiszte, mindaddig, amíg – papírtakarékosságra hivatkozva – kormányrendelettel 1940-ben meg nem szüntették a folyóiratot.

A Magyar Nyelvőr feltámasztójának, második megindítójának kijáró elismeréssel, megbecsüléssel gondolunk Simonyi másik tanítványára – Beke Ödönre is.

Az ő érdeme s felszabadulásunk következménye, hogy a kényszerű szüneteltetés évei után újból megjelenhetett folyóiratunk. Ő alakította ki a Nyelvőr új arculatát, szerzett és nevelt a régiekhez új munkatársakat, s indította el folyóiratát – most már kevésbé rögzös úton – a századik év felé.

Tisztelettel, elismeréssel hajtjuk meg fejünket az elődök előtt, akik – a költővel szólva – »tették, ami kell«.

1972-ben (a lap százéves évfordulóján) Bárczi Géza értékeli a lapban a Nyelvőr háború utáni helyzetét a Magyar Nyelvőr és a nyelvtörténet című írásában, némileg kritizálva, hogy a Nyelvőr bizonyos tudományterületeket átenged más orgánumoknak:

„A felszabadulás után a Nyelvőr egy változó összetételű szerkesztőbizottság, illetve Beke Ödön szerkesztésével terjedelemben fokozatosan megnövekedik, és dolgozó-társainak száma is igen megszorodik, de mintha egy ideig keresné a maga sajátos arculatát [...]. Mintha a folyóirat egyre inkább a tudománynépszerűsítés, különben komoly és értékes munkáját vállalná középponti feladatául. Mire pedig Lőrincze Lajos veszi át a szerkesztést, már kialakul a folyóiratnak új képe. Az iskola, az oktatás szempontjai domborodnak ki benne különösképpen, és ez szinte új szín a Nyelvőr történetében. Különös nyomatékot kap benne a stilisztika, továbbá a nyelvtudománynak és a néprajznak szorosabb összefüggései, ami természetesen ha nem is közvetlenül,

de közvetve nagyon is érdekli a nyelvtörténeti stúdiumokat is. Természetesen a nyelv-művelés és a tudományos eredmények népszerűsítése is a hagyományos célok közé tartozik. A nyelvtörténet mint önálló kutatási feladat viszont háttérbe szorul, ami nem jelenti azt, hogy megfelelő nyelvtörténeti háttér ne épüljön egyes fejtegetések mögé, valahányszor ennek helye van, vagy hogy nyelvtörténeti tárgyú cikket, tanulmányt eleve kizárna a szerkesztő a folyóirat programjából. Erről tanúskodik egyebek közt a Szó- és szólásmagyarázatok című rovat is. Mégis a Nyelvőr a nyelvtörténet kutatását szemmel láthatólag átengedte más orgánumoknak” (1972: 265–6).

1976-ban a 100. évfolyamot a szerkesztőbizottság tagja, Illyés Gyula köszönti (A második évszázad: 1976. 1–2).

„Büszkeségünk lehet, hogy a mi legszívósabb nyelv – azaz ezek szerint eszmevédő, tisztító és továbbfejlesztő – és így néptudat-erősítő – üzemünk, a Magyar Nyelvőr, létének második évszázadába lép. Nagy pillanat ez nemzetünk életében – ahogy tudunk illenék –; érzek így magam is valami torokköszörülő ünnepiességet, hogy hangot váltsak, emelkedőre. De alázatosnak kell lennem, köznapian értéktudónak, ha azokra a férfiakra gondolok, akik ezt a küzdelmet megindították és szívósan vívták, gáncsoskodás közepette, sőt valóságos elgáncsolás után föllálva a földről; ha nem a sárból. Hisz voltak évek, amikor a mozgalomnak ténylegesen is – nyelvét vették; ezt példázza, hogy noha a folyóirat 1872-ben született meg, a századik évfolyamának megjelenését csak 1976-ban érte meg. Öt évi sírbatétel után hozta létre hősi feladatvállalás. Eredményeink ráadásaképp olyan elődökkel hivalkodhatunk, mint Szarvas Gábor, Simonyi Zsigmond, Balassa József, Beke Ödön. Ők voltak a szerkesztők, egyaránt víva csatát a maradi akadémizmussal, és a nyegle szertelenséggel. De legfőképpen a felelőtlen közönnyel. Szerencsére mindenkor európai látókörű és tudású küzdőtársakat nevelve, szervezve maguk mellé.”

Lőrincze Lajos gondos, előrelátó szerkesztői elvek szerint szerkesztette a Nyelvőrt. Ennek bizonyítékai a tematikus összeállítások. Simonyi Zsigmond halálának 50. évfordulóján Simonyi Zsigmond- emlékszámot (1969/3.) jelentettek meg. A tanulmányok: Bárcsi Géza: Simonyi Zsigmond, Benkő Loránd: Emlékezés Simonyi Zsigmond „Tüzetes magyar nyelvtan”-ára, Kovács Ferenc: Simonyi Zsigmond nyelvszemlélete, Éder Zoltán: Simonyi Zsigmond és a nyelvtudomány-történet, Prohászka János: Simonyi Zsigmond halála a korabeli sajtóban. A tematikus összeállítások közül kiemelem még a Petőfi-évforduló kapcsán (1973) Kovalovszky Miklós: Petőfi költői önarcképe, J. Soltész Katalin: Petőfi versformakincse című írását.

Az 1967-től megrendezett magyar nyelv hete eseményei rendszeresen megjelennek a Nyelvőrben, 1988-ban például az Ember, nyelv, táj tematika kapcsán közli a lap a következő írásokat: Berend T. Iván: Köszöntő, Lőrincze Lajos: A kis Gyöngyöstől a nagy Tiszáig, Imre Samu: Nyelvünk a szórványságban. A határon túli magyar nyelv ügye már a rendszerváltás előtt megjelent a nyelv művelői közbeszédben. Az egri TIT magyar nyelv heti rendezvénye a határon túli magyar nyelv művelést állította középpontba. A nagyobb előadásokat a Magyar Nyelvőr 1988/1. száma közölte: Lőrincze Lajos: Nyelvünk sorsa a világban, Éder Zoltán: Az erdélyi magyar

nyelvművelésről, Jakab István: A magyar nyelv szlovákiai változatai, Mayer Judit: A szlovákiai magyar nyelvű művelés, Göröcs Mihály: A Kazinczy nyelvű művelő napok múltjából, Molnár Csikós László: A magyar nyelv helyzete Jugoszláviában, Guttmann Miklós: A magyar nyelv állapota, oktatása és művelése Szlovéniában, Ginter Károly: Szórványságunk nyelve és tudata Ausztriától Ausztráliáig, Szende Aladár: Egy életprogram a magyar nyelv és kultúra szolgálatában. (A magyar nyelv hete sorozat története itt olvasható: Balázs 2016.)

A rendszerváltás után a Fábíán Pál által szervezett és 1992. október 15–16-án megrendezett nyelvű művelő tanácskozás és az 1992. november 6-án tartott szaknyelvi tanácskozás anyagát tartalmazza a Magyar Nyelvőr 1993/4. száma (voltaképpen az utolsó szám, amely Lőrincze Lajos életében készült).

A Lőrincze-korszakban lap a magyar nyelvi kultúra, nyelvű művelés teljes területét átfogó, bemutató orgánummá vált – s így ennek a korszaknak nyelvtudomány-történeti szempontból is legjobb forrása. Az összes lényeges nyelvi esemény – határokon innen és túl – legalább egy híradás erejéig szerepelt benne. Például ilyen történelmi eseménynek számít az első Szarvas Gábor nyelvű művelő nap Adán:

„Emlékezetes ünnepélyességgel rendezte meg az adai Szarvas Gábor nyelvű művelő napokat a Jugoszláviai Magyar Nyelvű művelő Egyesület és Ada község 1972. október 12–15-én. A százéves Magyar Nyelvőr első szerkesztőjének szülőhelyén ezekben a napokban népes jugoszláviai és magyarországi vendégsereg vett részt Ada nagy fia, Szarvas Gábor emlékének méltó és méltóságteljes megünneplésében” (Sz. A.: Szarvas Gábor nyelvű művelő napok Adán, 1973: 253).

A későbbi korszakban a lapnak ez az aktualitás, mindenre kiterjedő kitekintése megszűnt, és egyre inkább áttolódott az 1979-től Bencédy József, majd 1992–2021 között Grétsy László által szerkesztett Édes Anyanyelvünkbe.

Egy személyes emlékekkel fejezem be a ragyogó Lőrincze-korszakot bemutató elemzésemet. Kezdő, meglepően új témák iránt érdeklődő kutatóként az 1980-as években folytatott formabontó kutatásaimat (pl. graffiti) a Magyar Nyelvőr szerkesztősége, Lőrincze Lajos és Szende Aladár azonnal befogadta (Balázs Géza: A firkálások kutatása és nyelvi jellemzői Magyarországon, 1987). Azóta, sokkal elismertebb munkássággal a hátam mögött ennél – megítélésem szerint – jobb írásaimat gyakran visszautasítják.

Az egyhangúsodás útján: Keszler-korszak (1994–2021)

A 150 éves Magyar Nyelvőr történetének utolsó ötödrésze a rendszerváltás utáni három évtized, az 1994 után kezdődő időszak. Az 1994–2021 közötti időszakban Fábíán Pál javaslatára és felkérésére Keszler Borbála, az ELTE Mai Magyar Nyelvi Tanszék vezetője (1998–2004) lett a lap felelős szerkesztője. Más nevek is fölmerültek, de végül is az MTA illetékes bizottsága Fábíán Pál javaslatára Keszler Borbála mellett döntött. Keszler Borbála kezdetektől az ELTE oktatója volt, abban az időszakban a „megújított klasszikus magyar grammatika” vezetője (mely Magyar

grammatika néven először 2000-ben jelent meg a Nemzeti Tankönyvkiadó gondozásában, némileg pontosítva, átdolgozva a Műszaki Könyvkiadónál 2017-ben).

Program híján

Szarvas, Simonyi, Balassa, Beke és Lőrincze programmal indította szerkesztői munkáját. Keszler Borbála volt a Nyelvőr történetében az egyetlen szerkesztő, aki nem fogalmazott meg programot, és sem a lapban, sem másutt nem fejtette ki szerkesztői elveit. Ha külső szemlélőként szeretnénk megfogalmazni a legfőbb szerkesztői elveit, akkor leginkább az jellemezte, hogy a lap mindig jelenjen meg, és feleljen meg egy szűk akadémiai kör igényeinek. Az általa szerkesztett 27 év anyagát áttekintve elmondható, hogy a szerkesztő külső támogatókat bevonva rendszeresen megjelentette a lapot, a Soros Alapítvány támogatásával honlapot szervezett, a szerzők nagy része pedig egy ELTE-s és akadémiai körből került ki. Máshonnan is jelentkeztek szerzők, de az ő írásaik gyakran elkeveredtek, esetleg évekig pihentek; míg azok, akik sürgették a megjelenést, és ehhez volt bizonyos hátszelük, rögvest megjelentettek.

Keszler Borbála a nyelvművelésben nem volt ismert személyiség. A nyelvműveléssel kapcsolatban soha nem is fejtette ki véleményét – eltekintve egyetlen tudósítástól, amelyben a 2000-ben megrendezett marosvásárhelyi Anyanyelvi Konferenciáról számol be, de annak legszebb gondolatait Sütő Andrástól és Kecskés Csabától vette át (idézőjel nélkül). A nyelvműveléshez a legközelebb a 2015-ben elfogadott és bevezetett 12. (valójában alig új) helyesírási szabályzat irányításában vállalt szerepe állt. Ezzel kapcsolatban néhány részlettanulmányt, vitairatot megjelentetett a Nyelvőr, és a kissé módosított szabályokról Keszler Borbála számolt be a lapban.

Szűkülő tematika, csökkenő közönség

A Keszler-korszakban a Nyelvőr a tudományometriában fontos, ún. Q2-es folyóiratá vált (ez a minősítés évek alatt ingadozott, az utolsó évben, 2021-ben csökkent Q3-ra). Ez a minősítettség a lapot különösen értékessé tette a tudományos ranglétrán előrelépni kívánó szakemberek számára – azok számára is, akik korábban némi lesajnálással vélekedtek a Nyelvőrrel. A tudományos minősítettség örvendetesnek tekinthető, azonban az már nem, hogy mindez alárendelődött egy szűk nyelvészeti közösség személyes érdekeinek, és a lapból sorra kiszorultak azok a személyek és írások, akiknek/amelyeknek célja nem a minősítettség és az egymásra való hivatkozások számának mechanikus gyarapítása volt.

A Lőrincze-korszakban a lap szerkesztőbizottsága folyamatosan frissült. A Keszler-korszakban a szerkesztőbizottság gyakorlatilag nem lett összehívva, és tagsága sem változott; csak az elhunyt kollégák helyére választottak újakat, kivétel nélkül egyetlen helyről, az ELTE nyelvészeti tanszékéről. Sokat mond erről, hogy az utolsó évben, 2021-ben a lap szerkesztőbizottságának nyolc tagjából hat egészen konkrétan egyetlen intézmény egyetlen tanszékéhez (Keszler Borbála korábbi tanszékéhez) kapcsolódott: Balázs Géza, Grétsy László, A. Jászó Anna, Laczkó Krisztina,

Tátrai Szilárd, Tolcsvai Nagy Gábor, és csak ketten képviseltek másik intézményt, a Nyelvtudományi Intézetet: Heltainé Nagy Erzsébet és Kemény Gábor. (Kemény Gábor 2021 márciusában meghalt, helyére Gósy Mária került, az ELTE professor emeritusa.) A Magyar Nyelvőr szerkesztőgárdája tehát gyakorlatilag Budapestre és egyetlen egyetemi intézményre szűkült; s ez a személyi kör nagymértékben meghatározta a lehetséges témákat.

Egyre jobban szűkült a lap tematikája, így a Lőrincze Lajos által kialakított rovatrendszer fenntartása lehetetlenné vált. Ez önmagában nem lenne gond, hiszen a rovatrendszer egyfelől jelent csak tudatos tematikakövetést, ám megakadályozza a szerkesztői (tematikus) kreativitást. A Nyelvőrben azonban egyes rovatok és témák gyakorlatilag megszűntek. Alapvetően kimaradtak a kisebb írások, etimológiák (szó- és szólásmagyarázatok), a postarovat és a hírek. Ennek alapvető oka, hogy a szerkesztő ezekben a témákban nem volt otthon, a másik, hogy a szerkesztő ezekre nem ügyelt, nem szervezett, nem kért fel szerzőket, a harmadik oka pedig, hogy a „maguktól” író szerzők száma is csökkent, hiszen az effajta kisebb írások rendszerint nem jelentenek semmit a tudományos megítélésben és előmenetelben. Mondhatjuk persze azt is, hogy a világ is megváltozott, csökkent az érdeklődés a kisebb filológiai témák iránt. Ennek persze némileg ellentmondani látszik a nyelvi kérdésekben jóval nagyobb aktivitást felmutató sajtótermékek, közösségi fórumok sora. A Nyelvőr a megszületésétől kezdve rajta tartotta szemét a nyelvi jelenségeken, központi fóruma volt a nyelvi kérdések iránt érdeklődőknek – ez a szerepe a Keszler-korszakban megszűnt. Kérdés, hogy mi fakadt a külső körülményekből, és mennyi ebben a nem eléggé erélyes és koncepciózus felelős szerkesztő, valamint a Nyelvőr eltorzulásához asszisztáló – voltaképpen hallgató – szerkesztőbizottság felelőssége. (Jelen sorok írója 1991-től a szerkesztőbizottság tagja; számos alkalommal tett javaslatot a Nyelvőr irányváltására; de saját felelősségét sem vitatja.)

A Magyar Nyelvőrből – néhány idősebb, állandó szerzőt kivéve – szinte teljesen kiszorultak a korábban meghatározó, a nyelvtudomány sokféleségét bemutató szakmai írások, különösen a kulturális nyelvészeti témák; a korszak végére eltűnt a lapból a nyelv művelés, és a lap megszűnt a magyar nyelvi kultúra vezető fórumának lenni. 2012 után elmaradtak az egyes évfolyamokat áttekintő mutatók, pedig ezek Szarvas Gábor óta kötelező jelleggel szerepeltek a lapban. Nyilvánvalóbb az olvasók ítélete. A Magyar Nyelvőr fénykorában, Lőrincze Lajos korszakában 1500-2000 példányban is megjelent, jelenleg az előfizetők száma már nem éri el a 100-at. A 2020-as években az MTA-támogatással 600 példányban nyomtatott lap nagy része az ELTE folyosóin megbontatlanul áll, és zúzdára vár.

Az elszomorító, negatív jelenségek általános tendenciákból is fakadnak. Általában elmondható, hogy a rendszerváltozás óta csökken a tudományos irodalom iránti érdeklődés, általában kevésbé fogyasztanak az emberek kulturális, így nyelvi javakat, általában csökken a lapok példányszáma, és nagyon sok orgánus meg is szűnt.

A Keszler-korszaknak persze vannak eredményei is. Nyilván az informatikai kor követelményeiből fakadóan, de ebben az időszakban, 1999-ben a Soros Alapítvány támogatásával létrejött a Magyar Nyelvőr interneten is elérhető változata. Egy másik,

a laptól független projekt lehetővé tette a lap összes számának digitalizálását, s ezzel a Magyar Nyelvőr 1872-től összes évfolyama ingyenesen elérhető az interneten (és nem ingyenesen is egy másik digitalizáló cégnél). A digitalizálással persze van gond. A digitalizáló munkatársak változó figyelme miatt egyes számok címlapja lemaradt, többségében elfelejtették digitalizálni a mutatókat, amelyek egyébként a lap szerkesztését képezik, és van olyan évfolyam, amely alig olvasható. De ez is általános probléma, és jól mutatja azt, hogy a digitalizálás kellő szakértelem, odafigyelés és ellenőrzés híján nem tökéletes. A Keszler-korszak másik eredménye az, hogy bevezette az anonim vagy vak bírálatokat, s így kétségtelenül létrejött egyfajta tudományos minőség. Azt nem állapíthatjuk meg, hogy hány értékes tanulmányt utasítottak vissza szakmai féltékenységből.

A korszak elején a Magyar Nyelvőr tulajdonosa az MTA illetékes nyelvi (fő)bizottsága volt, a kiadói jogok előbb a szerkesztőbizottság kérésére az ELTE BTK-nál, majd a Magyar Nyelvtudományi Társaságnál voltak. Időközben a tulajdonosi jogok is a Magyar Nyelvtudományi Társasághoz kerültek. A szerkesztő kifejezett kérésére 2020-ban a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága a laphoz kapcsolódó jogokat átvette a Magyar Nyelvtudományi Társaságtól.

	Szerkesztőbizottság	Tulajdonos	Kiadó
1994/2.	Balázs Géza, Fábíán Pál (a szerkesztőbizottság elnöke), Grétsy László, Heltainé Nagy Erzsébet, A. Jászó Anna, Kemény Gábor, Szende Aladár, Tolcsvai Nagy Gábor (A 2. számot szerkesztette Szende Aladár és Keszler Borbála) Felelős szerkesztő: Keszler Borbála	MTA Magyar Nyelvi Bizottság	ELTE BTK
2004.	Balázs Géza, Fábíán Pál (a szerkesztőbizottság elnöke), Grétsy László, Heltainé Nagy Erzsébet, A. Jászó Anna, Kemény Gábor, Tolcsvai Nagy Gábor		
2009/2.	Balázs Géza, Grétsy László, Heltainé Nagy Erzsébet, A. Jászó Anna, Kemény Gábor, Tolcsvai Nagy Gábor (+ nemzetközi tanácsadó testület)		

	Szerkesztőbizottság	Tulajdonos	Kiadó
2010.	Balázs Géza, Grétsy László, Heltainé Nagy Erzsébet, A. Jászó Anna, Kemény Gábor, Laczkó Krisztina, Tátrai Szilárd, Tolcsvai Nagy Gábor		
? (2012?)		MTA Magyar Nyelvi Osztályközi Állandó Bizottsága	Magyar Nyelvtudományi Társaság
?		Magyar Nyelvtudományi Társaság	
2020.		Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága	Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága
2021.			Petőfi Kulturális Ügynökség

A Nyelvőr 1994–2021 közötti időszakára – némi egyszerűsítéssel – a nyelvműveléssel, a nagyközönséggel való szakítás, és a szigorú akadémiai tudományos normáknak való szolgálai megfelelés a jellemző. Így a Nyelvőr hasonlóvá vált a többi tudományos és csak nagyon kevesekhez szóló, belterjes nyelvészeti kiadványhoz. Ma már semiben nem különböztethető meg egykori ellenlábásától, a Magyar Nyelvtől, valamint a legtöbb tudományos intézmény belső, szakmai kiadványától, és tartalma nem felel meg a „Magyar Nyelvőr” címnek sem.

Viták keresztüzében

A Nyelvőr Keszler-korszaka az 1990-es években fellángolt nyelvi viták keresztüzében indult. Ebből a lapban két lenyomat maradt: 1995-ben és 1996-ban egy olykor a személyeskedésig elmenő nyelvművelői–szociolingvista vita a határon túli magyar nyelvről, valamint a főleg Fábíán Pál kezdeményezte új magyar nyelvművelés, nyelvstratégia építkező dokumentumai. A nyelvi vita néhány írása: Deme László: Diskurzus vagy konkurzus? (1995), Lanstyák István: A nyelvek többközpontúságának néhány kérdéséről (különös tekintettel a Trianon utáni magyar nyelvre) (1995), Deme László: Nyelvünk többközpontúságának kérdéséhez (tekintettel a mai történelmi helyzetre) (1995), Lanstyák István: A magyar nyelv állami változatainak kodifikálásáról (1996). Lazán kapcsolódik a vitához Lanstyák István beszédes című írása: A Magyar értelmező kéziszótár a nyelvhelyesség fogságában (2003). Az új nyelvművelés dokumentumai az 1996/3. és 1996/4. tematikus (Nyelvi tervezés, nyelvi politika című) összeállításban: Fábíán Pál: Nyelvi tervezés, nyelvpolitika, Tolcsvai Nagy Gábor: Lehetőségek és köteleességek a magyar nyelvi tervezésben, Balázs Géza: Egy lehetséges magyar nyelvstratégia körvonalai, Tájékoztató (Fábi-

án Pál), Hozzászólások (Ágoston Mihály, Bencédy József, Deme László, Fábíán Pál, Grétsy László, Horváth Tibor, Kemény Gábor, Lanstyák István, Pusztai Ferenc, Szathmári István, Szabó Mihály Gizella, Szende Aladár, Tolesvai Nagy Gábor, Wacha Imre). Lazán ehhez kapcsolódik egy későbbi áttekintés: Balázs Géza: A magyar nyelv művelés állapota. Tudománypolitikai áttekintés, javaslatok (Deme László bevezetőjével) (1999).

A lap többször megemlékezett a legendás korábbi szerkesztőjéről, a nyelv művelés nagy alakjáról, Lőrincze Lajosról: Grétsy László: Lőrincze Lajos nyelv művelő munkássága (1996), valamint két – Balázs Géza által szerkesztett – összeállításban is. Az egyik: Emlékszám Lőrincze Lajos születésének 90. évfordulójára (2005, ez nem található meg az elektronikus források között, valamilyen okból nem digitalizálták); a másik egy tematikus összeállítás: Száz éve született Lőrincze Lajos (2015/4): Balázs Géza: Lőrincze Lajos életműve és öröksége, Kemény Gábor: „Áldassék a lektor!” Egy régi vita mai tanulságai, H. Varga Gyula: Lőrincze Lajos és a rádiós nyelv művelés, Minya Károly: A toronyór, akinek nyelve fogalom. Lőrincze Lajos a rádiós ötpercek tükrében, Pomogáts Béla: Lőrincze Lajos az Anyanyelvi Konferencia élén, Pölcz Ádám: Az emberközpontú nyelv művelés és az antik retorikai hagyomány, Hódi Éva: Lőrincze Lajosra emlékezve, Interjúk Grétsy Lászlóval és Lőrincze Péterrel. (Az interjúkat készítette: Balázs Géza.)

Utóhang: visszatérés a Nyelvőr alapértékeihez (2022–)

Valószínűleg a 150. évben is Keszler Borbála szerkeszteni a Magyar Nyelvőrt, ha 2021-ben nem történik valami. 2021 őszén egy tanszéki értekezleten Keszler Borbála kérdőre vonta a szerkesztőbizottság 1991 óta tagját, Balázs Gézát, hogy értesülése szerint ki akarja sajátítani a Nyelvőrt, és nyilvánosan arra kérte, hogy a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága adja át a lapot az ELTE Bölcsészettudományi Karának.

Az előzmények a következők: 2019-ben Keszler Borbála összehívta (talán második alkalommal) a szerkesztőbizottságot, és bejelentette, hogy a Magyar Nyelv-tudományi Társaság nem jó gazda, a lapot tördelő és nyomtató cég anyagilag foglyul ejti a lapot. Ekkor Balázs Géza fölvetette, hogy a Lőrincze Lajos által alapított és általa elnökölt Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága készséggel átveszi és menedzseli a lapot. Így is történt, a lap átvétele 2020-ban a Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság jogszerezési vizsgálata nyomán hivatalosan is átkerült a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társaságához. A 2020-as és 2021-es számok tördelési korszerűsítéssel, angol tartalomjegyzékkel stb. sorra, késelem nélkül megjelentek. Amikor Keszler Borbála visszakérte a lap jogait, Balázs Géza már nem volt a Társaság elnöke, az MNYKNT új elnöke pedig úgy döntött, hogy az egyesület tulajdonát nem adja oda másnak.

A Magyar Nyelvőr szerkesztőbizottsága ekkor a nyilvánosságához fordult. Ezt a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társaságának soros elnöke nem nézhette tétlenül, 2021. december 31-i hatállyal felmentette Keszler Borbálát a felelős szerkesztői megbízatásából. A Társaság elnöke kétszer is fölkerlte a tovább működő szerkesz-

többizottság akadémikus tagját, Tolesvai Nagy Gábort, hogy vállalja el a szerkesztői szerepet, de ő ezt határozottan visszautasította. Mivel Keszler Borbála a 2021/4. lapszám szerkesztését sem végezte el (holott felmentése csak az év végétől szólt), valamint a szerkesztőbizottság többi tagja sem kívánt a tulajdonossal együttműködni, az MNYKNT elnöke 2022 januárjában Balázs Gézát, a szerkesztőbizottság egyik legrégebbi, 1991 óta hivatalban lévő tagját kérte föl a szerkesztői feladatokra.

Balázs Géza a felkérést elvállalta, és 2022-től két szerkesztőtársával – Minya Károllyal és Pölcz Ádámmal –, valamint teljesen megújult külföldi és hazai szerkesztőbizottsággal, védnöki testülettel, a Szarvas Gábor-i, Simonyi Zsigmond-i, Beke Ödön-i, de leginkább a Lőrincze Lajos-i hagyományokhoz való visszatéréssel, a modern sajtó eszközeinek figyelembevételével újraszervezte a lapot. Ahogy korábban már szó volt róla, a Magyar Nyelvőr szerkesztőbizottsága 2021-ig gyakorlatilag egyetlen intézmény egyetlen tanszékét fedte le. Az új szerkesztőbizottság a következő 12 egyetemet, illetve egyetemi kart képviseli: BGE, Budapesti Corvinus Egyetem, EKKE, ELTE BTK, ELTE TÁTK, ELTE TÓK, NYE, PKE, PPKE, PTE, SZFE, SZTE.

2022 februárjában sajtóhadjárat indult a lap és szerkesztője ellen, de ez nem akadályozta meg az építkezést. A 2022. évfolyam számai napra – olykor bővített tartalommal – pontosan megjelentek.

A 150 éves Magyar Nyelvőr 2022. évi számát a megújulás jellemzi. Értelemszerűen senki sincs elzárva a megjelenéstől (a kettős anonim lektorálás természetesen továbbra is él), viszont a szerkesztők határozott szándéka, hogy a tudományos közélet és a nyelvtudomány legszélesebb köreiből vonjanak be szerzőket. Tematikai sokszínűséget kívánnak nyújtani, és vissza szeretnének térni a Nyelvőr nyelvművelői hagyományaihoz. Hangsúlyosabbá vált a teljes magyar kultúrára való kitekintés: vagyis az irodalmi, történelmi, művelődéstörténeti, pszichológiai, szociálpszichológiai, antropológiai nyelvészeti, stilisztikai stb. témák megjelenítése. Az egyes számok élén jelentős kulturális személyiséggel készült interjú szerepel (eddig: Tőkés Lászlóval, Lőrincze Péterrel, Várady Tiborral és Temesi Ferencsel, akik védnöki szerepet is vállaltak a lap fölött). Bár nincs tudománymetriai jelentősége, de erőteljesebben szorgalmazzák a kisebb, nyelvi jelenségeket boncolgató-magyarázó írásokat, például a szó- és szólásmagyarázatok és a Szemle rovatot, hiszen nincs tudomány kisebb kutatások, észrevételek és tudománykommunikáció nélkül. Visszaverték A Nyelvőr postája című rovatot – ami nem volt nehéz, hiszen az ő közösségük működteti 2006 óta a Magyar Nyelvi Szolgáltató Iroda ingyenes (online) nyelvi tanácsadását. Egészen új rovatként bevezették az új szavak, kifejezések szemléljét. Megújították a Magyar Nyelvőr honlapját (www.mnyknt.hu), amelyen elérhető a teljes, 150 év összes száma, összes tartalma, valamint kiegészítő információkat is lehet találni.

A szerkesztőség törekszik a szinergiák, azaz a magyar nyelvért közösen tevékenykedők összefogására. Ezért például a 2022/3., azaz őszi szám Gárdonyi-mellett jelent meg – Gárdonyi Géza halálának 100. évfordulóján Gárdonyi-kutatók írásaival, valamint együttműködve a Nemzeti Színház és a Magyar Nemzeti Tánc-együttes MVM Dome-beli több ezer fős, monstre Egri csillagok bemutatójával.

Sajnálatos, hogy a Nyelvőr korábbi szerkesztőbizottsága bojkottálja a megújulást, és másokat is erre szólít fel. Ehhez a bojkotthoz az MTA is kapcsolódott, amennyiben 2022-ben megítélte ugyan a lap támogatását, de ezt (2022 szeptemberében is még) visszatartja. Ismét az a helyzet állt elő a lap történetében, mint 1905-ben, amikor az MTA lemondott róla, és a szerkesztőnek magára kellett vállalnia a lap fenntartását. A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága, Lőrincze Lajos öröksége azonban kitart amellett, hogy a Magyar Nyelvört a következő évtizedekben a kezdeti elképzelések, törekvések alapján a teljes magyar nyelvű közösség tudományos alapú ismeretterjesztő fórumává teszi, a nyelvművelés elvi és gyakorlati tényezőjévé, és – ha lehetősége lesz rá – visszaszerzi a korábbi korszakban elvesztett Q2-es, tehát magasnak számító tudományos minősítést.

Szakirodalom

- Balassa József 1941. *A Magyar Nyelvőr története. 1872–1940.* Országos Néptanulmányi Egyesület. Budapest.
- Balázs Géza 1994. Tizenöt éves az Édes Anyanyelvünk című folyóirat. *Magyar Nyelvőr* 162–8.
- Balázs Géza 2022a. A Magyar Nyelvőr története (1.) Szarvas Gábor Nyelvőre (1872–1895). *Magyar Nyelvőr* 12–37. <https://doi.org/10.38143/Nyr.2022.1.12>
- Balázs Géza 2022b. A Magyar Nyelvőr története (2.) Simonyi Zsigmond Nyelvőre (1895–1919). *Magyar Nyelvőr* 227–47. <https://doi.org/10.38143/Nyr.2022.2.227>
- Balázs Géza 2022c. A Magyar Nyelvőr története (3.) Balassa József Nyelvőre (1920–1940). *Magyar Nyelvőr* 429–38. <https://doi.org/10.38143/Nyr.2022.3.429>
- Balázs Géza (szerk.) 2016. *Fél évszázad a magyar nyelv szolgálatában. A magyar nyelv hete 1967–2016.* Anyanyelvápolók Szövetsége – IKU – Inter. Budapest.
- Bárczi Géza 1972. A Magyar Nyelvőr és a nyelvtörténet. *Magyar Nyelvőr* 257–66.
- Benkő Loránd (szerk.) 1960. *Anyanyelvi műveltségünk. A pécsi nyelvművelő konferencia anyaga.* Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Fábián Pál 1984. *Nyelvművelésünk évszázadai.* Gondolat Kiadó. Budapest.
- Lőrincze Lajos 1960. Nyelvművelésünk helyzete és feladatai. 22–39. In: Benkő 1960.
- P. Balázs János 1960. Hozzászólás. 58–9. In: Benkő 1960.
- Szathmári István 1974. *A százéves Magyar Nyelvőr és a stilsztika.* Magyar Nyelvtudományi Társaság. Budapest, 1974. (MNYTK 136. szám) (Különlenyomat a Magyar Nyelvőr 97. évfolyamából.)
- Tompa József 1976. A Magyar Nyelvőr első száz éve és nyelvművelésünk ügye. In: *Anyanyelvi olvasókönyv.* Gondolat Kiadó. Budapest. 196–222.

Balázs Géza

egyetemi tanár

ELTE BTK Mai Magyar Nyelvi Tanszék

Partiumi Keresztény Egyetem

Nyelv- és Irodalomtudományi Tanszék

Színház- és Filmművészeti Egyetem

E-mail: balazs.geza@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-3440-2959>

Abstract

BALÁZS, GÉZA

THE HISTORY OF MAGYAR NYELVŐR (PART 4)

The fourth part of our series on the history of Magyar Nyelvőr (Balázs 2022a, 2022b, 2022c) presents the three eras (the periods of Beke, Lőrincze, Keszler) of the journal, which was restarted after the Second World War and it also looks to the present, the 150th year (2022). Thanks to Ödön Beke, the paper was saved, and Lajos Lőrincze's name marks its second heyday. After the change of the regime in the Keszler era the journal emphasised academics, so its leading role in Hungarian language culture was reduced.

Keywords: Magyar Nyelvőr, Beke Ödön, Lőrincze Lajos, Keszler Borbála, sovietisation, language cultivation